

ња за аграрну реформу од стране грађанских странака и њихових вођстава после 1939, али читалац не види каква су њихова становишта пре него се поменуто интересовање „угасило“.

Настојећи да се што више регионално уоквири, Гаћеша је изостављао опште оквире збивања и шире корелације појаве. Нама се, међутим, чини да је мање штетно да се регионални и општи токови секу, него да се изостављају општи узрочници појаве. Аутор обрађује став цркве према реформи (149—150) сужавајући њихову реакцију у локалне (бачке) оквире.

Обрађујући колонизацију (глава IV, 156—240), аутор даје бројне податке о насељеницима, прилагођавању, изградњи нових насеља. Ми смо обузети политичком ставком и ове појаве, па нам се чини да је Гаћеша могао да на рачун бројних појединости посвети више пажње ширим политичко-националним мотивацијама ове мере. При томе имамо у виду да није увек битна тежња писца него и карактер грађе којом располаже. Са становишта политичке историје посебно су од значаја подаци о покушају Х. Кризмана да групу херцеговачких добровољаца насели уз румунску границу „да тамо буду живи бедем“ (184); о животу насељеника у Бачкој за доба „министровања“ Павла Радића и касније у време шестојануарске дик-

татуре (220); намера да се колонизација настави и међународне околности које су везивале руке режиму (270—7).

Вредан је закључак писца да колонизација није изменила етничку структуру Бачке, који након анализе изнетих података изгледа убедљив.

Резултати истраживања сумирани су у последњој глави (241—277). Према тим резултатима, до почетка 1939. у Бачкој је било 52.615 аграрних насељеника, који су добили 192.462 к. ј. и 973 кв. хв. земље, док је велепоседницима остављено 169.468 к. ј. и 317 кв. хв. земље. Интереси Мађара беземљаша и сиромашних сељака у аграрној реформи били су „потпуно пренебрегнути“. Аграрна реформа је оставила скоро нетакнуте многобројне поседе од 50 до 100 ха. Њом није решен аграрни проблем у Бачкој.

Писана мирно и аналитично, до краја документовано, без социолошких шаблона, Гаћешина студија спада међу вредна остварења из области савремене историје последњих година. Да је писац више испитивао политичке аспекте аграрне реформе с једне стране, а с друге покушао да боље повеже регионалне појаве за шире оквире, уверени смо да би његова студија добила још више у својој комплексности.

Б. Петрановић

Раднички и националноослободилачки покрети, Енциклопедијски приручник, Том I (Африка, Азија, Латинска Америка), Институт за изучавање радничког покрета, Београд 1968, 8^о, стр. 862

У епохи великих друштвених збивања и преображаја, чији основни садржај чине тесно повезани и конвергентни процеси социјалног и националног превирања, процес националне еманципације поробљених народа Африке, Азије и Латинске Америке убрзава распадање деценијама и столећима изграђиване колонијалне империје великих капиталистичких сила. Од другог светског рата око 60 колонијалних земаља извојевало је на-

ционалну независност, а десетине њих и данас воде борбу за слободу и националну афирмацију.

Издавањем Енциклопедијског приручника „Раднички и националноослободилачки покрети“, Институт за изучавање радничког покрета у Београду настојао је да у једном скраћеном, енциклопедијском облику прикаже савремене радничке и националноослободилачке покрете у Африци, Азији и Латинској Америци.

У тим земљама одвијају се веома динамични друштвенополитички процеси у којима све снажније делују националноослободилачки и раднички покрети. Крупне друштвенополитичке промене у земљама Африке, Азије и Латинске Америке тешко је схватити без познавања радничких и националноослободилачких покрета, без познавања њихове доктрине примењиване у борби и спровођене у пракси слободне државе.

Делујући у различитим економским, друштвеним и политичким и другим условима, у разним организационим облицима и идејнополитичким струјањима и оријентацијама, раднички покрети у свету од средине XIX века до данас израсли су у једну од најзначајнијих снага савременог света. Националноослободилачки покрети носили су, а у неким земљама и данас носе, главни терет борбе против колонијализма и империјализма, за национално ослобођење и афирмацију народа. Они су били и носиоци консолидације националних и државних заједница, друштвено-економског развоја својих земаља. Дубоки друштвени и политички преображаји чине основни садржај наше епохе. Због тога се и научна мисао окреће проучавању националних и политичких снага у појединим земљама света, а нарочито у земљама у којима се води борба за национално ослобођење и у земљама које су то ослобођење тек извојевале.

Изучавање развојног процеса радничких и националноослободилачких покрета носи у себи опасност од једностраног и неадекватног приступа у обради овог врло значајног проблема, јер се савремени раднички и националноослободилачки покрети налазе у непрекидног превирању, расту. Све док не буде одговарајућих систематизованих, компаративних и комплекснијих научних радова из те проблематике, немогуће је озбиљно научно износити класификацију типова радничких организација и националноослободилачких покрета, нарочито у оним земљама које се налазе у процесу борбе за

ослобођење и националне афирмације. Питање форме, тренутног изражавања, не значи да је и суштина датог покрета стварно таква, поготову што се многи раднички и националноослободилачки покрети налазе у процесу самотражења, унутрашњег изграђивања и политичког потврђивања.

Фактори раста, унутрашње структурирање, међусобни односи нису довољно расветљени и обрађени, те је утврђивање научне истине у тако комплексној и веома обимној материји врло тешко, нарочито у овоме моменту развоја тих покрета. Изучавање тог проблема захтева складно повезивање конкретног и парцијалног са широким компаративним захватима и теоријским уопштавањима, што је ауторима овог приручника причињавало посебну тешкоћу.

Пред ауторима и редакцијом Приручника постојале су и друге тешкоће. Још увек је нејасно питање терминологије два основна појма, која се у Приручнику стално употребљавају: појам раднички и појам националноослободилачки покрет. У савременој литератури и друштвено-политичкој пракси, ови појмови се различито поимају. Под појмом и делатношћу неке радничке организације у појединим земљама, које су у Приручнику дате, не може се идентификовати са појмом раднички покрет, какав је уобичајен у досадашњој марксистичкој терминологији. Организације су само део радничког, националноослободилачког, антиколонијалног или антиимперијалистичког покрета једне земље. Појам раднички покрет је шири. Што је нарочито важно, борбом радничког синдикалног покрета не може се заменити социјални и друштвени поредак, иако то у последње време постаје владајућа теорија у неким радничким и комунистичким партијама на Западу, већ је за тај историјски догађај потребан јак, јединствен политички покрет са политичком партијом која стварно представља авангарду радничке класе, партијом која ће бескомпромисно водити класну борбу са циљем преузимања власти по

сваку цену из руку оних који ту власт бране исто тако по сваку цену.

Пред ауторима су стајале и тешкоће као што су разлике и нејасноће између категоризације раднички — социјалистички покрет. Исто тако, и данас као и раније постоје разлике и дилеме у субјективном схватању политичких снага савременог света, које најчешће називају ослободилачки, националноослободилачки, народни, антиколонијални или други покрети. Једни аутори ове појмове употребљавају као синониме, а други им дају посебна значења. Политичка наука још увек није дала убедљив одговор на значајна питања, као што је карактер народних, односно ослободилачких покрета. Питање је да ли су разни облици ових покрета, који су се појавили последњих деценија у Азији, Африци и Латинској Америци, политичке партије прилагођене условима политичке борбе на овим континентима, или су то неки нови облици политичкога груписања, по нечему оригинални, специфични и, што је од посебног значаја, трајно дистинктни од политичких партија у класичном смислу. У политиколошкој литератури постоје различита, па и дијаментрално супротна гледишта о овом питању. Непостојање јединственог научног дефинисања садржаја и оквира неких битних појмова, којима се оперише у изучавању савремене политичке стварности, отежавали су утврђивање критеријума за укључивање партија, покрета и организација у Енциклопедијски приручник. У тој ситуацији редакцијски одбор Енциклопедијског приручника настојао је да искључи субјективно вредновање, проистекло из тренутне улоге или политичке оријентације неке организације, и своју оцену и одлуку засновао је на што већем броју чинилаца, нарочито на досадашњем развоју и улози организације и покрета који је обрађен, остављајући шире значење појма радничких и националноослободилачких покрета, условљено разноврсношћу и бо-

гатством њихових облика, садржаја и борбе.

У Енциклопедијски приручник укључени су покрети и партије који су у прошлости имали прогресивну улогу у друштву, значајну улогу у буђењу националне, класне и политичке свести једног народа, али су касније доживели осипање, стагнацију, а неки су и сасвим нестали. Мање значајни покрети и партије нису увршћени у Енциклопедијски приручник, јер су мањег политичког значаја, а и због тога што за њихову обраду још увек нема довољно ауторитативних изворних материјала. Аутори су се трудили да све партије, покрете и организације прикажу што потпуније, али услед недостатка изворне грађе то није било увек могуће.

Објективно, научно приказивање појединих радничких партија, националноослободилачких покрета и синдикалних организација представља посебну тешкоћу, јер се ради о врло обимној, сложеној и динамичној проблематици. Да би се наведена проблематика што све стране сагледала и научно обрадила, потребно је ангажовање већег броја научних и стручних радника, специјалиста политичких наука, филозофије, социологије, економских наука и историје, као и специјалиста низа ужих научних дисциплина.

Посебну тешкоћу у изучавању ове проблематике данас представља брзо мењање и развијање радничких и националноослободилачких покрета, који су за последњих тридесет година прошли кроз низ фаза свог раста, кроз процес револуционарне борбе и организационог изграђивања и разгранавања. Исто тако, морамо подвући да проблематика коју обрађује Енциклопедијски приручник захвата подручје политичке структуре, у којем се веома изразито суклобавају различити и противуречни интереси и социјални антагонизми. Још увек је већина радничких и ослободилачких организација ангажована у свакодневним борбама са организацијама и снагама које представљају интерес поседничке

класе и других конзервативних снага у земљи и иностранству. Многи покрети и партије и сада се налазе у отвореној оружаног борби или у политичкој борби у условима илегалности. Колонијалне власти и реакционарни режими спречавали су и данас спречавају издавање публикација у којима би се изнела објективна истина о радничким партијама и покретима. Помаже се и стимулише излагање оне литературе која има за циљ да врши дезинформацију у дотичној земљи и у свету. Све ове тешкоће имали су у виду аутори и редакција Приручника, па су том послу пришли са пуно одговорности.

Централно место у Енциклопедијском приручнику припада радничким партијама, националноослободилачким покретима, синдикалним и другим организацијама. Да би што објективније, комплетније обрадили радничке и националноослободилачке покрете, сарадници су поред постојеће литературе користили и анкетне листове које су попуњавала руководства радничких организација и националноослободилачких покрета на молбу Института. Добијени су нови подаци, документациони материјал, студије и други радови неопходни за обраду појединог покрета или партије. Услед недостатка грађе, постоји неуједначеност обраде појединих проблема. За неке партије и организације нема података о чланству, социјалном саставу и другом. Поједини прилози нису уједначени, иако се уочавају напори које су уложили аутори и редакција у том правцу.

„Раднички и националноослободилачки покрети“ имаће два тома. Првим томом, који приказујемо, обухваћени су раднички и националноослободилачки покрети Азије, Африке и Латинске Америке и њихове регионалне политичке и синдикалне организације. Други том обухватаће радничке и националноослободилачке покрете европских земаља, Аустралије, Канаде и САД и међународне политичке, радничке и синдикалне организације. Тиме ће се добити је-

дна целина. Било би, можда, логичније да је други том дат као први том, ако се наведена проблематика посматра историјски. Али, то је од мањег значаја.

Партије и покрети, синдикалне и друге организације приказани су у Приручнику по земљама, а земље абецедним редом по континентима: Африка (обухваћено 50 држава), Азија (39 држава) и Латинска Америка (34 државе).

За сваки континент дат је посебан уводни прилог, у коме су у целини приказани развој и улога радничких и националноослободилачких покрета и синдикалних организација. За сваку земљу дати су општи историјски подаци (површина земље, број становника, етничка и социјална структура становништва, природна богатства, економски развој, политички систем и кратка политичка историја земље).

Појединачно су обрађене радничке партије, националноослободилачки покрети, синдикалне и друге организације. Приказани су њихова најважнија активност од оснивања, место и улога у савременом друштву дотичне државе, идејно-политичке концепције и ставови према битним националним и светским проблемима. На крају су дате кратке биографије најзначајнијих вођа појединих покрета и партија, али не за све, јер није било података. Уз све континенте и земље дате су мање карте њиховог географског положаја.

Кад се сагледају све тешкоће пред којима су се нашли аутори и редакција Приручника, и резултат који је постигнут, а пре свега сама намена ове публикације, морамо истаћи да је објављивањем првог тома Приручника Институт за изучавање радничког покрета у Београду дао један значајан допринос у разјашњавању и приближавању ове проблематике ширем кругу наше културне јавности.

Овај приручник може да послужи као солидна основа за упознавање радничких и националноослободилачких покрета у земљама Африке, Азије и Латинске Америке, пре свега професорима ис-

торије средњих школа, студенти-ма факултета друштвеног смера, новинарима, политичарима, интелектуалцима без обзира на професију и свим културним и јавним радницима које ова проблематика интересује.

Због свега тога, и саме намене, Приручник не може имати амбиције трајнијег научног дела, али ће послужити као солидна основа даљем раду на изучавању ове проблематике.

Ђорђе Пилевић

Митар Ђуришић, БИТКА НА ДРИНИ 1914.

Издање Војноисторијског института, Београд 1969, стр. 470

Југословенска историографија о првом свјетском рату обogaћена је још једним дјелом. Студија пуковника Ђуришића обрађује борбе српске и црногорске војске, с једне стране, и аустроугарске војске, с друге стране, у периоду између славних победа српске војске на Церу и Колубари — под општим називом Битка на Дрини 1914. Та тешка и значајна битка српске војске до сада се налазила у сјеници поменутих двију битака, па је зато о њој мало и писано и зато је мало била позната. Једино потпунији рад о овој бици је књига генерала Ђорђа Лукића (издање „Војног дела“, 1966. године). У књизи су обрађена искључиво војна дјелства на основу објављене и дјелимично необјављене грађе српске војске и литературе. Поједини догађаји из ове битке као и рад појединих јединица обрађени су у низу чланака у разним часописима и листовима, и то углавном између два рата.

Студија пуковника Ђуришића резултат је вишегодишњег рада. Написана је на основу богате и досад мало коришћене грађе. За обраду студије коришћена је грађа: српске Врховне команде, српских армија и дивизија, грађа аустроугарске Врховне команде, команде аустроугарске Балканске војске, њене II, V и VI армије, њихових корпуса, дивизија и бригада, лични дневник команданта Балканске војске, Дипломатски архив Секретаријата за иностране послове, Архив Југославије, објављена дипломатска грађа: Аустро-Угарске, Русије, Италије и Бугарске. Коришћена је и литература.

На почетку студије аутор је указао у каквом су се тешком и неизвјесном положају налазиле Србија и Црна Гора крајем љета и у току јесени 1914. године, када су биле приморане да прихвате наметнути им рат и да воде борбу за свој опстанак и националну слободу, а тиме и борбу за национално ослобођење и уједињење југословенских народа.

Ова студија показује да српско-аустроугарски фронт у односу на ондашње фронтове великих европских сила није био ни безначајан ни споредан, него је имао значајан утицај на општи развој прилика у Европи; стање на овом фронту имало је великог утицаја на држање Италије, Румуније, Бугарске и Грчке. Изложена је изукрштана дипломатска борба зарађених за Балкан и око Балкана, јер је и за једну и за другу страну Балкан био важан резервоар људства и материјалних добара. У тој изукрштаној дипломатској борби и неизвјесној ситуацији српска влада упорно је настојала да што боље обезбиједи положај Србије. Аутор је указао да су Бугарска, Грчка, Румунија и Италија подешавале своје држање према ратној ситуацији на српско-аустроугарском фронту, настојећи да обезбиједи што повољније интересе за себе, који су у крајњој линији ишли на штету југословенских народа. За српску владу нарочито је било важно држање Бугарске. Зато је она настојала да преко сила Антанте изврши утицај на Бугарску да она што прије изнесе свој став. У том питању српска влада није наилазила на довољно разумевање својих савезника